

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**CHARAKTER ČLOVĚKA V KONCEPCI ERICHA
FROMMA**

Adriana Bittnerová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**CHARAKTER ČLOVĚKA V KONCEPCI ERICHA
FROMMA**

Adriana Bittnerová

Vedoucí práce:

Mgr. Miloš Kratochvíl, Ph.D.
Katedra filozofie
Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu práce Mgr. Miloši Kratochvílovi, Ph.D., za ochotu, obětavost, čas a velmi cenné rady, kterých se mi dostalo při zpracovávání této bakalářské práce.

OBSAH

ÚVOD	7
1 ERICH FROMM A CHARAKTEROLOGIE	8
1.1 UTVÁŘENÍ OSOBNOSTI	8
1.2 INDIVIDUÁLNÍ A SOCIÁLNÍ CHARAKTER.....	10
1.3 ORIENTACE CHARAKTERU	12
1.3.1 NEPRODUKTIVNÍ ORIENTACE	13
1.3.2 PRODUKTIVNÍ ORIENTACE.....	15
2 VLIV SOCIÁLNÍCH STRUKTUR NA LIDSKÝ CHARAKTER	18
2.1 TEORIE PROMĚN SPOLEČENSKÉHO USPOŘÁDÁNÍ.....	18
2.2 HLEDÁNÍ MATRIARCHÁLNÍCH ASPEKTŮ U FROMMA.....	22
2.2.1 BABYLONSKÁ TRADICE.....	22
2.2.2 ŽIDOVSKÁ TRADICE	24
2.3 DOPAD SOCIÁLNÍCH SYSTÉMŮ A VÝCHODISKO FROMMA	26
3 POHLAVÍ A CHARAKTER.....	30
3.1 KULTURNÍ ROZDÍLNOST	30
3.2 VROZENÁ ROZDÍLNOST	33
3.3 FORMOVÁNÍ CHARAKTERU Z POHLEDU PSYCHOANALÝZY	34
3.3.1 MUŽSKÝ CHARAKTER.....	36
3.3.2 ŽENSKÝ CHARAKTER.....	37
3.3.3 SIGMUND FREUD VS ERICH FROMM	38
3.4 SOCIÁLNÍ A BIOLOGICKÉ FAKTORY U FROMMA	42
ZÁVĚR.....	45

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	47
RESUMÉ	50

ÚVOD

Mnoho z nás určitě už řešilo otázku, zda je charakter člověka něčím pevně daným, nebo naopak nepopsaným listem, který se formuje na základě životních zkušeností. Kromě toho si mnoho z nás všimlo povahových rysů, které spíše přisuzujeme obecně mužům a jiné zase ženám. Čím je to způsobené? Jak to, že se někdy setkáváme s povahovými rysy člověka, které patří spíše opačnému pohlaví? Cílem naší práce bude představit Frommovu koncepci humanistické etiky, ve které budeme sledovat genderové aspekty a interpretaci matriarchátu z pohledu autora. Přičemž se zaměříme na utváření charakteru člověka a existenci vlivů, které ho formují. Práce je koncipována do základních třech kapitol, které jsme propojili v ucelené téma. Vycházíme od obecného Frommova popisu charakteru člověka k jeho detailnějšímu rozboru, a to z hlediska společenského uspořádání a pohlaví.

V první kapitole se budeme zabývat základní charakteristikou humanistické etiky a Frommovým obecným pojetím osobnosti. Důraz budeme klást převážně na charakter sociální a jeho orientaci.

Druhá kapitola se pak zaměří na otázku společenského uspořádání a jeho vlivu na formování charakteru. Přes samou interpretaci matriarchátu bude tato kapitola zakončena ideální představou sociální struktury, kterou Fromm vnímá jako východisko od neustálého přebírání moci v podobě patriarchátu či matriarchátu.

Závěrečná kapitola celé práce odhalí analýzu charakteru u jednotlivých pohlaví a hlavní faktor, díky kterému vzniká pohlavní rozdílnost. Nejprve si stanovíme dva základní proudy myšlení, které vyvstaly proti sobě. Poté přejdeme k pohledu Fromma a jeho interpretaci, přičemž poukážeme na paralelu Fromma se Sigmundem Freudem a jeho teorií libida. K závěru zohledníme faktor sociální s faktorem biologickým a zjistíme, čemu dává Fromm přednost.

1 ERICH FROMM A CHARAKTEROLOGIE

Celým jménem Erich Pinchas Fromm¹ byl ovlivněn především myšlenkami Karla Marxe a Sigmunda Freuda. Jeho snahou bylo spojit tyto dva proudy myšlení a vytvořit teorii, která by obsahovala jak marxistické sociální pojmy, tak Freudovu psychoanalýzu. Ačkoliv Fromm zprvu vycházel z klasické psychoanalýzy, později se vůči ní a Freudovi podstatně vyhranil.²

Frommův zájem o humanistickou etiku byl silný. Fromm tvrdí, že: „*Pokrok psychologie nelze hledat v oddělení domnělé „přírodní“ sféry od domnělé „duchovní“ a také ne v koncentraci pozornosti na přírodní oblast, ale v návratu k velké tradici humanistické etiky, (...)*“.³ Humanistická etika je etikou neautoritativní, což znamená, že se neodvolává na autoritu, která by rozhodovala, co je ctnostné a co nikoliv. V humanistické etice se stává člověk tím, kdo rozhoduje o tom, co je hříchem nebo cností. Člověk se tak stává „*mírou všech věcí*“ ve smyslu hodnotícím. Dobré je to, co je dobré pro člověka, a naopak. Etické normy se tedy nacházejí v podstatě člověka, normy lze tedy hledat ve vlastnostech každého z nás – v naší osobnosti.⁴

1.1 UTVÁŘENÍ OSOBNOSTI

Abychom pochopili, jak se vytváří naše osobnost, je zapotřebí si uvědomit, jaký vztah má člověk k okolnímu světu. Zvíře je v souladu s přírodou, je tedy v tzv. harmonii. Jedná na základě pudů, které mu pomáhají přežít, reaguje na podněty a svou existenci si neuvědomuje. Naproti tomu člověk se nachází v disharmonii se svým okolím. Člověk byl totiž zrozen na svět se specifickou

¹ Erich Pinchas Fromm, pocházející z židovské rodiny, se narodil 23. 3. 1900 ve Frankfurtu nad Mohanem a zemřel 18. 3. 1980 ve Švýcarsku. Fromm vystudoval psychologii, sociologii a filozofii na Heidelberské univerzitě. V roce 1933 emigroval do USA, kde žil chvíli v Chicagu a poté v New Yorku. Zde spolupracoval s Karen Horneyovou a Harrym Sullivanem. Kromě USA žil několik let v Mexiku a později ve Švýcarsku, kde zemřel na srdeční infarkt. Fromm za svůj život napsal mnoho publikací, kromě toho ovšem také působil i na několika odborných institucích a stal se profesorem na Lékařské fakultě Národní univerzity v Mexiku. (FUNK, R., *Erich Fromm*, přel. V. Žihlová, Praha 1994, s. 123-124.)

² DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, přel. K. Balcar, Praha 2011, s. 63-64.

³ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 10.

⁴ Tamtéž, s. 10-15.

schopností, která ho odlišuje od všeho živého. Touto schopností je uvědomění si vlastní existence, přemýšlení a schopnost představovat si. A právě toto se stává příčinou disharmonie.⁵ „Člověk tak řečeno vypadl z rámce přírody, a přece se v ní pořád nachází. Zčásti je podobný Bohu, zčásti zvířeti; zčásti je nekonečný, zčásti konečný.“⁶ Proto člověku nestačí uspokojit pouze tělesné potřeby, aby byl šťastný. Protože stejně tak potřebuje uspokojit i své existenciální potřeby.⁷ Každý člověk vnímá stejně své existenciální potřeby, avšak každý je řeší jiným způsobem. Tento způsob je dán rozmanitostí individualit a jejich charakterů⁸

Fromm chápe charakter jako: „(...) relativně stálý systém všech neinstinktivních pohnutek, kterými se člověk vztahuje k lidskému i přírodnímu světu“.⁹ Domnívá se, že se jedná v podstatě o náhražku zvířecích instinktů, díky kterým zvíře reaguje na určité vnější podněty. Stejně tak, jako je zvíře vybaveno instinktem, člověk je vybaven charakterem. Díky tomu je schopen jednat v situacích, kdy nelze čekat na rozvážené a promyšlené jednání, ale naopak musí ihned reagovat.¹⁰ Tím, že mají lidé vyvinutější mozek, si sami sebe uvědomují, jsou schopni se vědomě učit a přemýšlet, ba dokonce předvídat. Zatímco tedy člověk využívá mozek a svou osobnost, zvířata toto nedokáží, a tak na měnící podmínky reagují pudy.¹¹

Osobnost člověka se skládá z několika faktorů: vrozeného temperamentu, nadání a genetických predispozic, ale také ze získaných charakterových vlastností. Charakter se do určité míry proměňuje, přičemž jeho formování je závislé na vývoji v dětství a na životních zkušenostech a zážitcích. Naopak temperament je vrozený, a tudíž neměnný. Temperament určuje způsob reakce

⁵ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 36-41.

⁶ FROMM, E., *Cesty z nemocné společnosti*, přel. J. Hubková, Praha 2009, s. 26.

⁷ Tamtéž, s. 27.

⁸ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 44.

⁹ FROMM, E., *Anatomie lidské destruktivity*, přel. B. Placák, Praha 2007, s. 228-229.

¹⁰ Tamtéž, s. 251-252.

¹¹ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 36.

– pokud jsem cholerický, budu jednat impulzivně. Ovšem charakter je ten, který ovlivňuje, na co bude dotyčný jedinec reagovat svým temperamentem.¹²

Charakter člověka je ovlivněn jeho motivací, kterou jedinec považuje ve většině případů za „přirozenou“. Je to způsobeno tím, že motivace je velmi silně zakořeněná v lidském charakteru.¹³ Motivace je ovšem u každého jedince rozdílná, jelikož každý jedinec nemusí mít stejný motiv pro daný způsob chování. Jako příklad Fromm uvádí odvážnost. Tento charakterový rys může být motivován ctižádostivostí, oddaností pro své představy a ideje, anebo dokonce nevědomím, že odvaha může mít nebezpečnou dohru. Stejně jako je podvědomá motivace ovlivňována chováním, je i chování ovlivňováno motivací. Protože, pokud je motivem odvážného jednání oddanost myšlence, jeho motiv nebude poháněn sobecky, jak by to mohlo být v případě motivu ctižádostivosti. Fromm uvádí jako příklad důstojníka na bojišti. Oddaný důstojník promyslí, zda má smysl bojovat ve chvíli, kdy by to takticky nebylo výhodné. Zatímco ctižádostivý důstojník by nemusel zohlednit riziko a mohl by zaútočit i v případě, že by to nebylo momentálně výhodné.¹⁴

1.2 INDIVIDUÁLNÍ A SOCIÁLNÍ CHARAKTER

Fromm rozlišuje charakter individuální a sociální. Každý člověk má svou osobnost složenou z více faktorů. Těmi faktory jsou temperament, vrozené genetické predispozice, nadání, ale i získané charakterové vlastnosti – přičemž nadání, genetika a temperament jsou vrozenými, neměnnými predispozicemi. Tyto vrozené faktory ovlivňují právě individuální charakter a utvářejí tak každého člověka jedinečného – proto každý člověk může prožívat stejnou věc úplně jiným způsobem.¹⁵ Je však důležité si uvědomit, že jedinec může do určité míry svůj charakter měnit v závislosti na společnosti.¹⁶ Tím se

¹² FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 36-46.

¹³ FROMM, E., *Anatomie lidské destruktivity*, přel. B. Placák, Praha 2007, s. 251-252.

¹⁴ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 47-49.

¹⁵ Tamtéž, s. 42-53.

¹⁶ FROMM, E., *Anatomie lidské destruktivity*, přel. B. Placák, Praha 2007, s. 92.

dostáváme k pojmu „sociální charakter“, který je pro náš výklad mnohem důležitější, protože nám pomáhá pochopit, co se stává hlavní příčinou pro formování osobnosti. Do sociálního charakteru jsou zařazeny vlastnosti, které získáváme zkušenostmi během celého života, a kromě toho také to, jakým způsobem získáváme vztah ke svému okolí a světu obecně. Formování charakteru je tedy závislé hlavně na:

- Asimilaci
- Zespolečenšťování¹⁷

Asimilací se rozumí „(...) *individuální, skupinové či celokulturní přejímání kulturních vzorů jiných sociálních skupin do té míry, že mizí kulturní identita, tj. ztrácejí se vlastní charakteristiky identifikující je s jejich původní kulturou*“.¹⁸ Zespolečenštění člověka lze chápat jako plnou socializaci jedince ve společnosti, kde se dostává do vztahu k ostatním lidem. A to ať už ve skrze lásky, nenávisti, či třeba spolupráce.¹⁹

Rodina se stává pro člověka hlavním vzorem toho, jak se má dotyčný chovat v dané společnosti. Díky rodinnému zázemí jedinec získává první informace o sociální struktuře a jejích požadavcích. Seznamuje ho tak například s etiketou chování, zvyky a tradicemi v dané kultuře. Kromě této funkce, rodiče předávají potomkům své charakterové rysy, které se u nich projevují různou měrou, a stejně tak jim předávají svá přání, strach anebo předsudky.²⁰

Neméně podstatným aspektem formování charakteru je společensko-ekonomický systém. „*Socioekonomická struktura společnosti tvaruje charakter svých členů tak, že si přejí dělat to, co mají dělat.*“²¹ Sociální charakter je tedy závislý na společensko-ekonomické struktuře, a stejně tak obráceně. Z toho plyne, že by změna jednoho, měla mít za následek změnu celkovou. Avšak

¹⁷ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 50-52.

¹⁸ BLECHA, I., *Filozofický slovník*, Olomouc 1995, s. 38-39.

¹⁹ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 50-51.

²⁰ FROMM, E., *Cesty z nemocné společnosti*, přel. J. Hubková, Praha 2009, s. 77.

²¹ FROMM, E., *Mít, nebo být?*, přel. J. Lusk, Praha 2001, s. 156.

Fromm tvrdí, že proto, aby se změnil jeden z faktorů, musí se změnit oba faktory navzájem. Nelze změnit jen společensko-ekonomickou strukturu a očekávat, že se změní i charakter člověka. Stejně jako nelze očekávat, že změnou myšlení lidí se změní chod společnosti.²² Každá společenská struktura vytváří svůj sociální charakter, který si každý člověk dané kultury osvojuje. Jedinec se tedy doslova přizpůsobuje podmínkám ve své kultuře, proto aby v ní mohl pohodlně fungovat. Existence odlišných sociálních charakterů má za následek rozdílnost životních podmínek, které nastaly v průběhu dějin.²³

Na druhou stranu je velmi důležité podotknout, že ačkoliv Fromm klade velký důraz na formování charakteru sociálními podmínkami, nevnímá ho jako faktor jediný, který by určoval celou osobnost. Také lidská přirozenost se stává sama o sobě silným faktorem, který rozhoduje o společenském systému – člověk by přeci dobrovolně nežil ve společnosti, kde by nemohl dosáhnout osobního štěstí, lásky nebo pocitu svobody. Bylo by to totiž, jak tvrdí Fromm, v rozporu s lidskou přirozeností.²⁴

1.3 ORIENTACE CHARAKTERU

Fromm nás také seznamuje s rozlišením mezi produktivní a neproduktivní orientací charakteru. Orientaci můžeme chápat jako: „(...) celkové ztvárnění charakteru, z kterého se jednotlivé charakterové rysy odvozují.“²⁵ Tato orientace ukazuje pouze ideální typy, které v takovéto izolované formě neexistují. Lidský charakter je smíšeninou více druhů orientací.²⁶

²² FROMM, E., *Mít, nebo být?*, přel. J. Lusk, Praha 2001, s. 155-157.

²³ FROMM, E., *Anatomie lidské destruktivity*, přel. B. Placák, Praha 2007, s. 252.

²⁴ FROMM, E., *Cesty z nemocné společnosti*, přel. J. Hubková, Praha 2009, s. 76.

²⁵ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 50.

²⁶ Tamtéž, s. 53.

1.3.1 NEPRODUKTIVNÍ ORIENTACE

Neproduktivní orientace nám neumožňuje se navrátit k harmonii člověka s přírodou. Jedná se o směr, který nás izoluje od našich lidských možností – od produktivnosti.

Neproduktivní orientaci rozlišuje na:

- Receptivní charakter
- Vykořisťovatelský charakter
- Křečkovský charakter
- Tržní charakter²⁷

U receptivního charakteru člověk touží, aby byl milován druhými. Tato touha je natolik silná, že se dotyčný snaží každému zalíbit, je totiž přesvědčený, že všechno dobré je mimo něj, a tudíž sám není schopen cokoliv dobrého vytvořit. Snaha zajistit si přízeň ostatních, vede k tomu, že ostatním lidem nedokáže odporovat, a tak sám sebe svazuje závislostí na druhých. Zároveň se však člověk tímto způsobem vyhýbá svému strachu – strachu z převzetí vlastní odpovědnosti za sebe a schopnosti se samostatně rozhodovat.²⁸

Člověk s vykořisťovatelským charakterem je taktéž přesvědčen, že všechno dobré leží mimo něj. Není schopen se spoléhat na své schopnosti, které má, místo toho si je přivlastňuje od ostatních lstí nebo násilím. Přitažlivé je pro něj pouze to, co může přebrat od druhých, a to v jakékoliv sféře. Tento člověk nedokáže být kreativní a vytvářet cokoliv sám za sebe. A to i přesto, že na to schopnosti má.²⁹

Křečkovský charakter je typický strachem a nedůvěrou ve vnější svět. Pro pocit bezpečí „syslí“ a spoří jak materiální statky, tak i své city. Vnímá sebe jako nádobu sil a energie, která se může spotřebou vyprázdnit. Z tohoto důvodu

²⁷ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 53-71.

²⁸ Tamtéž, s. 53-55.

²⁹ Tamtéž, s. 55-56.

chce mít vše pod kontrolou a ve chvíli, kdy má něco vydat, se cítí ohrožen. Stává se proto lakomým a posedlým pedantskou kontrolou nad sebou a vším, co vlastní.³⁰

Tržní charakter se objevuje především v moderní době, kdy vznikl a je provozován moderní trh, jenž je specifický tím, že výroba a prodej zboží se staly neosobním mechanismem. Zákazník již nezná osobně prodavače, a stejně tak prodavač nemá přehled o svých zákaznících. Problém, je v tom, že se tento mechanismus přenesl i do lidské sféry. Lidská hodnota již není závislá pouze na tom, co člověk umí a jaké jsou jeho lidské kvality, ale na tom jak se dokáže prodat svému okolí. Člověk sám sebe pocítuje jako zboží a prodavače v jedné osobě.³¹ Dochází k tzv. pocitu „tržní orientace“, díky kterému ztrácíme svou identitu, nepřipadáme si sami o sobě hodnotní, a tak vzniká každodenní boj někoho přesvědčit, že „já“ jakožto jedinec, mám svou hodnotu, a teprve poté vzniká pocit ujištění vlastní osoby.³² Hon za úspěchem se stává každodenní rutinou, díky které dostává člověk pocit ocenění. Jedinec se tak stává loutkou ostatních, kdy se přizpůsobuje pouze tomu, co od něj ostatní očekávají. Tím potlačuje svou individualitu a skutečné charakterové kvality, a tak dochází k odcizení.³³ Tedy k tomu, že ačkoliv jsme s ostatními lidmi a vnějším okolím v kontaktu, skutečný kontakt nenavazujeme, cítíme se osamocení, protože nejsme schopni navázat hluboký a skutečný cit k vnějšmu okolí.³⁴

Každá z výše popsaných typologií charakteru by se dala nalézt v různých etapách dějin, ve kterých převládala. Z toho je tedy zřejmé, že všechny tyto typy charakterů jsou determinované celkovou strukturou společnosti. Fromm dokonce, snad až opovážlivě tvrdí, že dle jednoho jedince, lze získat obraz celé společnosti, ve kterém se nachází.³⁵

³⁰ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 56-58.

³¹ Tamtéž, s. 58-60.

³² FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 123-124.

³³ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 62-63.

³⁴ FROMM, E., *Cesty z nemocné společnosti*, přel. J. Hubková, Praha 2009, s. 111.

³⁵ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 66-69.

1.3.2 PRODUKTIVNÍ ORIENTACE

„*Produktivní orientace, (...), nám ukazuje typ charakteru, jehož cílem je zrání a rozvinutí všech možností člověka, přičemž je tomuto cíli podřízena všechna ostatní činnost.*“³⁶ Produktivnost můžeme chápat jako způsob chování a myšlení, kdy si jsme schopni uvědomovat a vnímat své schopnosti a síly, které dokážeme využít. Silou je zde myšlena svoboda, rozum a cit. Produktivnost se vztahuje ke všem oblastem života, přičemž se nejedná o aktivitu, kdy je cílem něco vyrábět, například něco materiálního. Je to spíše schopnost vztahovat se ke světu – a to reproduktivně, tedy přijímat svět tak, jak existuje, se všemi skutečnostmi, a současně generativně, tedy světu porozumět a obohatit ho svými silami. Tyto dvě složky, které by na sebe měly vzájemně působit, jsou předpokladem produktivnosti, přičemž není zapotřebí něco produkovat, protože tím nejdůležitějším je člověk sám.

Produktivní orientace se projevuje:

- Láskou
- Rozumem³⁷

Láska je základní lidskou potřebou každého z nás. Dle Fromma se člověk narodil jako individualita, která si uvědomuje sama sebe, nese úděl osamocení a ojedinečnosti vůči všemu živému. A právě proto je lidskou přirozeností sdružovat se k druhým. Tato potřeba je totiž podvědomou snahou o harmonii.³⁸ Fromm produktivní lásku vnímá jako lásku ke všemu – ať už se jedná o člověka, zmrzlinu anebo přírodu. Hlavními charakteristikami produktivní lásky je *péče, odpovědnost, úcta a porozumění*.³⁹ Proto, abychom mohli skutečně milovat, je zapotřebí být produktivní, nikoliv pasivní. Ovšem ne na základě vlastnictví, ale svobody, kdy by mělo jít o blaho druhého a o jeho pocit spokojenosti. Produktivní láska se současně vyznačuje respektem a

³⁶ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 69.

³⁷ Tamtéž, s. 70-76.

³⁸ FROMM, E., *Cesty z nemocné společnosti*, přel. J. Hubková, Praha 2009, s. 31.

³⁹ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 80-81.

schopností vidět druhého bez zkreslené představy. Jedná se o spojení mezi dušemi, které jsou na úrovni podstaty bytí.⁴⁰ Láska je tvořivá činnost, která se těší z každé maličkosti, a to na čemkoliv, co jedinec miluje. Milovat je akt nesobeckého dávání a skutečného, chtěného poznávání.⁴¹ „*Milovat někoho není jen silný cit – je to rozhodnutí, je to soud, je to slib.*“⁴²

K tomu, abychom mohli plně milovat druhého člověka je nám daná vlastnost, která je velmi pozitivní ve vztahu vůči druhým, tím je na mysli něha. Něha znamená lásku, respekt a znalost. Jedná se o něco zcela odlišného od sexu. Zatímco sex je cílem nějakého popudu, něha žádný cíl nemá. Spokojenost a radost být přátelský a vřelý vychází z něhy samo o sobě. Z něhy jako takové nevzniká žádná oběť, ta může vzniknout pouze u člověka, který ji nechce darovat. Setkáváme se však s tím, že je něha potlačována kulturou. Kultura je totiž účelně orientovaná, což znamená, že vše má svůj účel a cíl, který někam vede.⁴³ Něhu můžeme vidět hlavně u lásky mateřské, což je také jedním z důvodů, proč se mateřská láska považuje za tu nejvyšší formu lásky. Tato bezpodmínečná láska k dítěti se stává nejčastějším druhem produktivní lásky, která obsahuje všechny výše uvedené charakteristiky.⁴⁴

Dalším projevem produktivní orientace je rozum. Fromm rozum považuje za produktivní myšlení. Ten totiž na rozdíl od inteligence hledá hlubší smysl. Jeho základem je pochopit a porozumět podstatě věci, zatímco inteligence se nesnaží hledat kontext a souvislosti – vyvozuje odpověď na základě vytvořených premis, bez ohledu na to, zda jsou racionální či iracionální. Produktivní myšlení je tedy zaměřeno na vztahu mezi subjektem a objektem, kdy subjekt není lhostejný vůči objektu. Je ovšem podstatné vidět objekt objektivně - takový jaký skutečně je a zároveň ho respektovat. Protože pokud

⁴⁰ FROMM, E., *Cesty z nemocné společnosti*, přel. J. Hubková, Praha 2009, s. 32-34.

⁴¹ FROMM, E., *Mít, nebo být?*, přel. J. Lusk, Praha 2001, s. 62.

⁴² FROMM, E., *Umění milovat*, přel. J. Vinař, Praha 1997, s. 58.

⁴³ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 128-129.

⁴⁴ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 82.

chci něco pochopit, musím objekt vnímat jako celek v celém jeho kontextu a jeho vztazích.⁴⁵

⁴⁵ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, přel. I. Petřinová – M. Hubscherová, Praha 1997, s. 83-86.

2 VLIV SOCIÁLNÍCH STRUKTUR NA LIDSKÝ CHARAKTER

Fromm ve svém konceptu osobnosti, kladl důraz na sociální vlivy, které zapříčiňují formování charakteru. Tyto sociální vlivy vychází z dané kultury či společenského uspořádání. Ovšem jakými stádii prošla pravděpodobně kulturní evoluce? Jak silný vliv by mohlo mít společenské uspořádání na formování charakteru? V čem by mohl být náš charakter ovlivněn? Existoval matriarchát? Zabýval se matriarchátem i Fromm? Na všechny tyto otázky se budeme snažit odpovědět. Fromm se o problematiku společenského uspořádání samozřejmě zabýval. Jeho hypotézy se opíraly ve velké míře o teorii Johanna Jakoba Bachofena, proto si nejprve představíme jeho teorii, a poté přistoupíme k samotnému Frommovi.

2.1 TEORIE PROMĚN SPOLEČENSKÉHO USPOŘÁDÁNÍ

V různých kulturách pravděpodobně předcházela patriarchálnímu uspořádání společnosti, právě matriarchální struktura. V tomto sociálním systému měla údajně žena dominantní postavení v rodině, ale i ve společnosti.⁴⁶ S teorií matriarchátu se nejvíce proslavil Švýcar Johann Jakob Bachofen, který ve spisu *Mateřské právo* usoudil, že existovala epocha, ve které vládly ženy. Bachofenův úsudek vzešel ze studia antické mytologie, přičemž později byla tato teorie podpořena a následně rekonstruována především prehistorickým symbolismem, starověkou historií a tehdejším uměním. Bachofen kromě toho svou teorii doplnil o vývoj tří stádií, které měly být univerzálními.⁴⁷

Vývoj těchto tří stádií dělí na:

- Heterismus
- Matriarchát

⁴⁶ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 118.

⁴⁷ BUDIL, I., *Za obzor západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*, Praha 2007, s. 437.

- Patriarchát⁴⁸

První stádium - heterismus - lze definovat jako období, které bylo charakteristické absencí partnerských vztahů. Heterismus se vyznačoval sexuální svobodou a promiskuitou.

Druhé stádium – matriarchát – bylo charakteristické vznikem rodiny, která zabezpečovala ženy s dětmi.⁴⁹ „Pravou příčinou vzniku matriarchátu byla změna v subsistenci: ženy hrály klíčovou úlohu při zavádění zemědělství, a získaly proto dominantní postavení ve společnosti.“⁵⁰ S tímto názorem souhlasí i Fromm, který poukazuje, že v protoneolitickém období vznikl velký převrat, vznik zemědělství, za kterým stály údajně ženy. Vychází se z předpokladu, že ženy se kvůli výchově dětí nemohly účastnit lovu a musely zůstat poblíž obydlí, sháněly tak potravu sběrem plodů a z tohoto důvodu měly větší šanci si osvojit schopnosti zemědělství. To nahrává i dalšímu předpokladu - vznik domestikace zvířat a jejich chov je připisován mužům, ti se pravděpodobně nechali inspirovat od žen, a proto vznikl chov zvířat až po objevu zemědělství.⁵¹

V matriarchátu byla oceňována přirozená moc, která patřila ženám. Proto získaly privilegovanou úlohu v sociální struktuře a v náboženství. Ženy tuto moc získaly, dle Bachofena, díky schopnosti reprodukce. Kromě toho žena byla jediným jistým příbuzným dítěte. Společnost totiž ještě neuznávala monogamní svazky, proto si otec nebyl nikdy jistým, zda je otcem dětí, či nikoliv.⁵² Tuto teorii podporuje i důkaz Jamese Mellarta. Mellart byl britským archeologem, který zkoumal nalezenou neolitickou vesnici Çatal Hüyük, přičemž zjistil, že se v této vesnici kladl důraz na důležitost úlohy matek.

⁴⁸ BUDIL, I., *Za obzor západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*, Praha 2007, s. 437.

⁴⁹ Tamtéž, s. 437.

⁵⁰ Tamtéž, s. 437.

⁵¹ FROMM, E., *Anatomie lidské destruktivity*, přel. B. Placák, Praha 2007, s. 155-160.

⁵² MORUS, R. L., *Světové dějiny sexuality*, přel. J. Stach, Praha 1992, s. 13-14.

Hlavním znakem, který podporuje tuto hypotézu, je skutečnost, že děti byly vždy pohřbívané společně s matkou.⁵³

Bachofen kromě vytvoření hypotézy o matriarchátu také ukazuje, jaké charakteristiky měl tento systém sociálního uspořádání. Tato společnost byla údajně velmi rovnocennou a svobodnou. Byla to společnost, která se nezabývala rozvojem racionálního myšlení, spíše dávala přednost materialismu. Důraz se kladl na mateřskou lásku, která se stala základní ctností.⁵⁴ Díky tomuto principu mateřské lásky tyto společnosti neznaly tolika krutých vnitřních konfliktů, které přišly s patriarchální kulturou. Protože mateřský princip je založen na lásce, vcit'ování se a neomezování. Proto i jejich základní charakteristikou byla nevybojnost vůči ostatním lidem, či zvířatům.⁵⁵ Důkazem může být opět Mellartův průzkum ve vesnici Çatal Hüyük, kde nebyly nalezeny žádné pozůstatky bitev, či jiných násilných ztrát na životě. „(...): mezi stovkami koster, které byly vykopány, ani jedna nevykazovala stopy násilné smrti.“⁵⁶

Avšak obecně vzato se má, že nejsilnějším předpokladem pro matriarchální uspořádání společnosti je ženská schopnost rodit děti. Tím, že si lidé v dřívějších dobách neuměli vysvětlit souvislost mezi souloží a rozením dětí, vznikl předpoklad, že ženy mají magické schopnosti, díky kterým dokáží stvořit život.⁵⁷

Pád matriarchátu je spojen s domněnkou, že muži pochopili své poslání otců. Toto uvědomění si mužské role při plození, a tedy i toho, že bez jejich přičinění, by život potomka nemohl vzniknout, bylo důležitým faktorem, který ovlivnil úpadek ženské role jako bohyně-matky.⁵⁸

⁵³ FROMM, E., *Anatomie lidské destruktivity*, přel. B. Placák, Praha 2007, s. 159-160.

⁵⁴ BUDIL, I., *Za obzor západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*, Praha 2007, s. 437.

⁵⁵ FROMM, E., *Anatomie lidské destruktivity*, přel. B. Placák, Praha 2007, s. 162.

⁵⁶ Tamtéž, s. 159.

⁵⁷ RENZETTI, C. M. - CURRAN, D. J., *Ženy, muži a společnost*, přel. L. Gjuríč, Praha 2003, s. 424-425.

⁵⁸ Tamtéž, s. 424-425.

Třetí stádium – patriarchát - Bachofen spojoval s rozvojem individualismu a intelektuálního myšlení, které se odráželo zejména ve filozofii. Přičemž patriarchát vnímal jako pokrok civilizace.⁵⁹ Fromm s tímto názorem souhlasí, ale zároveň tvrdí, že za definitivním koncem matriarchálního uspořádání je vytvoření ekonomické moci a vojenské síly, protože právě uplatňování síly nad slabšími je základní charakteristikou patriarchální struktury. Síla se tak proměňuje v moc, která může být využívána nad ostatními.⁶⁰ „*Většina stoupců teorie matriarchátu lokalizovala historicky osudový střet mezi matriarchátem a patriarchátem do druhého tisíciletí před Kristem, kdy achájské a dórské patriarchální pastevecké kmeny rozvrátily v egejské oblasti původní matriarchální zemědělskou civilizaci.*“⁶¹

Ovšem vyvstává myšlenka, že matriarchální společnost vůbec neexistovala. Je možné, že veškeré archeologické výdobytky z doby neolitické, které naznačují dominanci žen, byly pouze znakem kultu ženy, a nikoliv matriarchálního uspořádání společnosti. Vzniká předpoklad, že Bachofenova hypotéza měla v novověké epoše pozitivní vliv na uzemnění vznikající emancipace žen. Poněvadž díky Bachofenovu předpokladu se matriarchát dal pochopit jako výsledek historického stádia, který byl překonán vyspělejším stádiem uspořádání společnosti.⁶² Samozřejmě tato hypotéza existence matriarchátu v neolitickém období je pouhou spekulací, která může být buď konfrontována s odmítavými názory, nebo může být naopak podpořena různými „důkazy“. U Fromma je zjevné, že se o Bachofenovy názory opíral, přičemž se snažil hledat prvky matriarchátu v náboženské analýze.

⁵⁹ BUDIL, I., *Za obzor západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*, Praha 2007, s. 438.

⁶⁰ FROMM, E., *Mít, nebo být?*, přel. J. Lusk, Praha 2001, s. 220-221.

⁶¹ BUDIL, I., *Za obzor západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*, Praha 2007, s. 439.

⁶² Tamtéž, s. 435-436.

2.2 HLEDÁNÍ MATRIARCHÁLNÍCH ASPEKTŮ U FROMMA

Fromm hledá stopy matriarchátu v náboženské tradici. Srovnává babylónský epos *O stvoření světa a Země* s biblickým příběhem *Stvoření světa* a příběhu *Adama a Evy*. Přičemž dochází k tomu, že oba tyto příběhy mají určitou návaznost.

2.2.1 BABYLONSKÁ TRADICE

Tato báje pochází pravděpodobně z doby Chammurapiho dynastie. Stvoření světa je popsáno pomocí ženského (Tiamat), ale i mužského (Apsu) principu. Ti stvořili potomstvo bohů, ze kterých vzešel Marduk. Stal se nejen stvořitelem Země, nebes a člověka, ale taktéž patronem Babylonu.⁶³ V popisu mezopotámské báje je tedy možné najít bohyni Tiamat. Tato bohyně byla velmi mocnou ženou, které se všichni její božští potomci velmi báli. Tiamat měla partnera Apsu a později Kingua, ale to nemění nic na tom, že skutečnou vládkyní byla ona. Teprve až její vnuk Marduk, který byl považovaný za velmi silného, ji sesadil z „trůnu“. Tomu ovšem předcházela zkouška jeho schopností. Marduk poté stvořil svět, nebe, Zemi a člověka.⁶⁴ V tomto příběhu lze, dle Fromma, nalézt prvky, které ukazují na matriarchální charakter společnosti. Avšak matriarchát je, díky schopnosti Marduka, ovládnut patriarchátem.⁶⁵

Jedním z matriarchálních prvků je fakt, že Tiamat po smrti Apsua, nechala zvolit nového manžela Kingua, který se stal i velitelem vojska.⁶⁶ Tento rys je typický právě pro matriarchální společnost, která nechává politické a armádní vedení v rukou mužů, avšak hlavní autoritou je tu žena, která muže používá pouze jako zástupce pro svá rozhodnutí.⁶⁷

⁶³ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 57-58.

⁶⁴ *Mýty staré Mezopotámie: sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách*, přel. Blahoslav, H. a kolektiv, Praha 1977, Enúma Eliš: I. – VI. tabulka.

⁶⁵ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 57.

⁶⁶ *Mýty staré Mezopotámie: sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách*, přel. Blahoslav, H. a kolektiv, Praha 1977, Enúma Eliš: I. tabulka.

⁶⁷ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 62.

Dalším zásadním prvkem je vnímání bohyně Tiamat. Ta je vnímaná jako matka-bohyně, která přirozeným způsobem dokáže tvořit. Její schopnost tvořit – rodit život – ji vytváří nejmocnější vládkyní. Proto se jí jiní bohové bojí čelit a jediným, kdo to dokáže je bůh Marduk, který musel ovšem nejprve projít zkouškou, aby mělo vůbec smysl proti bohyni Tiamat bojovat. Zkouška spočívala ve schopnosti dokázat něco stejného, co dokáže Tiamat.⁶⁸ „(...) „*Na tvůj příkaz ať zničeno je souhvězdí, znovu rozkaž, a nedotčeno ať vzejde!*“ *Přikázal a jeho ústy souhvězdí bylo zničeno, rozkázal znovu a souhvězdí se objevilo.*“⁶⁹ Jak si lze všimnout, jeho zkouška spočívala v dokázání schopnosti tvořit slovem, aby mohl překonat ženinu schopnost přirozeného tvoření – schopnost rodit. Díky této zkoušce dokázal muž produkovat sám, svými slovy a duší.⁷⁰ *“Moc jeho úst nahrazuje moc ženské dělohy, pouze ústa muže mohou tvořit stejně jako děloha ženy v realitě.”*⁷¹ Báje tedy prošla jistým zvratem, který matriarchální řád proměňuje.

Marduk poté, co porazil Tiamat stvořil nebe a Zemi: *„Spočinul pán, na Tiámatinu mrtvolu hledí, ten kus masa rozdělit chce a stvořit věci nádherné. Roztrh ji vedví jako tresku, z jedné půle sklenul nebesa. (...). Pak položil její stehno, podpíralo nebesa. Druhou její půli rozložil a zemi zpevnil. (...). Tak stvořil nebesa a zemi...“*⁷² Fromm zde poukazuje na fakt, že ačkoliv Marduk stvořil nebe a Zemi, vše vytvořil z ženy. Nebesy a Zemí se stalo tělo Tiamaty, tudíž se nejedná o produkt vytvořený mužem. Stejně tak Marduk vytvořil muže z masa a krve Kuaga, měl tedy již existující podklad, který byl stvořen přirozeností ženy, nikoliv muže. Ztrácí se tak přirozený ženský charakter, jež je nahrazen charakterem patriarchálním.⁷³

⁶⁸ FROMM, E., *Anatomie lidské destruktivity*, přel. B. Placák, Praha 2007, s. 166-167.

⁶⁹ *Mýty staré Mezopotámie: sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách*, přel. Blahoslav, H. a kolektiv, Praha 1977, Enúma Eliš: IV. tabulka.

⁷⁰ FROMM, E., *Anatomie lidské destruktivity*, přel. B. Placák, Praha 2007, s. 166-167.

⁷¹ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 75.

⁷² *Mýty staré Mezopotámie: sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách*, přel. Blahoslav, H. a kolektiv, Praha 1977, Enúma Eliš: IV. – V. tabulka.

⁷³ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 71.

2.2.2 ŽIDOVSKÁ TRADICE

Nyní se zaměříme na židovskou tradici, která popisuje stvoření světa. Ještě předtím je však důležité upozornit na jednu skutečnost, na kterou klade Fromm důraz. Pokud by se totiž pátralo po období, kdy se tyto příběhy odehrávaly, bylo by zjištěno, že biblický příběh stvoření světa popisuje zhruba období,⁷⁴ kdy babylónský příběh končí.⁷⁵ Fromm se snaží dokázat jistou návaznost s mezopotámskou bájí. Jelikož tam, kde končí babylónská báje - Marduk začíná tvořit slovem, přichází počátek biblického stvoření světa. V biblickém příběhu totiž existuje pouze jediný mužský Bůh, který je schopen tvořit slovem a také tak činí.⁷⁶ Bůh je zde již vnímán jako absolutní moc, která s nikým nebojuje.

Kromě této shody v biblickém příběhu Fromm vnímá, odkaz na bohyni Tiamat, který můžeme najít hned na počátku spisu.⁷⁷ První slova Genesis začínají: „*Na počátku stvořil Bůh nebesa a zemi. Země byla pustá a prázdná, temnota byla nad hlubinou a Duch Boží se vznášel nad vodami.*“.⁷⁸ Protože symbol oceánu patřil Tiamat, která byla v mytologii považována za slanou vodu, můžeme říci, že tato věta poukazuje na dominanci a nadřazenost muže, která je vyjádřena tím, že se vznášel nad vodami. Kromě toho zde Bůh tvoří celý svět slovem: „I řekl Bůh: ...“. Tak dochází k absurdnímu paradoxu, který je zaznamenán dále i v příběhu Adama a Evy. Přirozenost se u biblického příběhu otáčí vzhůru nohama, nejenže Bůh tvoří svět, ale kromě toho je i žena stvořená z mužova žebra, a nikoliv z ženského lůna.⁷⁹ „*Tato fantazie, která může růst pouze na půdě jednostranné, patriarchální společnosti, je archetyp všech idealistických směrů, které absolutně ignorují přirozené okolnosti a podmínky. Je to současně známka hlubokého mužského nepřátelství vůči ženám z mužského pocitu méněcennosti*

⁷⁴ Ačkoliv Fromm poukazuje na souvislost období, tento fakt není podepřen. Přesné období vzniku příběhů není znám, ale je pouze odhadován.

⁷⁵ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 118.

⁷⁶ FROMM, E., *Anatomie lidské destruktivity*, přel. B. Placák, Praha 2007, s. 166-167.

⁷⁷ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 70.

⁷⁸ *Bible: český studijní překlad*, přel. M. Krchňák, Praha 2009, Gen. 1:1-3.

⁷⁹ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 52-54.

*díky postrádající schopnosti rodit, a jeho touze dosáhnout této schopnosti i jiným prostředkem než skrze ni.*⁸⁰

Nejzřetelnějším textem, který naznačuje patriarchální uspořádání světa je v příběhu Adama a Evy. *„Žena viděla, že je strom dobrý k jídlu a lákavý pro oči, strom žádoucí pro získání moudrosti. Vzala z jeho ovoce a jedla. Dala také svému muži, který byl s ní, a jedl i on.*“⁸¹ Právě ženy jsou často vyobrazovány v židovské a křesťanské tradici jako manipulátorky a svůdkyně. De facto mají schopnost oslabit muže v jejich racionalitě, protože jejich půvab je pro muže často neodolatelným pokušením.⁸² Kromě toho Fromm podotýká, že ženy v tomto textu zřetelně získaly negativní charakterové rysy – především sledujeme absenci sebekontroly, lehkovážnost, nezodpovědnost a jistou manipulativnost. Hlavním důvodem těchto získaných rysů Fromm vidí ve strachu z žen.⁸³

Další patriarchální znak lze najít ve větě, kterou Bůh pronesl ve chvíli, kdy Adam a Eva neuposlechli jeho zákaz jíst ze stromu poznání. *„Ženě řekl: Velice rozmnožím tvé strádání a tvou úzkost, v bolestech budeš rodit děti; budeš dychtit po svém muži, ale on bude nad tebou vládnout.*“⁸⁴ Fromm poukazuje, že je zde zjevné, jak se muž neboli Bůh mstí. Žena totiž svedla muže a muž tento fakt neunesl, proto si ji podrobuje pod svou nadvládu, aby ji měl pod kontrolou. Kromě toho zde Bůh říká, že bude rodit v bolestech. Fromm tento fakt vnímá jako závist muže, který není schopen přirozeně tvořit. Skutečnost, že má žena přirozený dar, ho dle Fromma vytváří vzteklého a závistivého, a proto jí tuto schopnost chce alespoň vytvořit těžší a bolestnější.⁸⁵

Starý zákon lze oproti babylonské báji vnímat jako radikálnější text z hlediska mužské dominance. Fromm vnímá tento patriarchální text jako vítězství nad ženským božstvím, které mu předcházelo. Oba příběhy v sobě nesou

⁸⁰ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 73.

⁸¹ *Bible: český studijní překlad*, přel. M. Krchňák, Praha 2009, Gen. 3:6.

⁸² RENZETTI, C. M. – CURRAN, D. J., *Ženy, muži a společnost*, přel. L. Gjurič, Praha 2003, s. 436.

⁸³ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 55.

⁸⁴ *Bible: český studijní překlad*, přel. M. Krchňák, Praha 2009, Gen. 3:16.

⁸⁵ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 56-57.

matriarchální pozůstatky, které se vlečou od dob bohyně Tiamat. Avšak biblický příběh se snaží tyto pozůstatky skrýt nastolenou dominancí. Muž je člověkem, žena vzniká z něho – je zde tedy vnímána jako „to druhé“. Tato nepřírozená mužská produkce, zní jako chvalozpěv mužského náboženství, které připomíná, že jakékoliv matriarchální pozůstatky byly zničeny.⁸⁶

2.3 DOPAD SOCIÁLNÍCH SYSTÉMŮ A VÝCHODISKO FROMMA

Fromm tedy poukazuje na určité aspekty, které podporují hypotézu matriarchální společnosti, přičemž tato společnost byla nahrazena dominancí mužů. Zdá se, že tato kulturní evoluce by mohla mít dopad i na charakter pohlaví. Je totiž zásadě důležité si uvědomit, že změnou kulturního uspořádání se mění i hodnoty dané společnosti, což dokazují i hypotézy Bachofena a Fromma. Bachofen tvrdí, že v matriarchální společnosti byla vrcholem všech ctností mateřská láska. Proto i násilí nebylo údajně tak rozšířené jako v patriarchálním uspořádání.⁸⁷ Právě toho si lze všimnout v patriarchální kultuře – ta je zaměřena na racionalitu, úspěch a účel, protože tvoření skrze intelekt a racionalitu je vlastností muže, a tak zde žena získává podřadnější postavení. Žena je totiž spjata s přírodou a intuicí.⁸⁸ Muži tak získávají převahu v tom, že dokážou přeměnit hodnotu z přirozené produktivity do té nepřírozené. Ta je charakteristická vytvářením ekonomiky, techniky, výrobních technologií a snahou se oprostít od přírody. Žena tak ztrácí svou významnou roli a na místo toho jí byl předán pocit méněcennosti. Avšak hlavní příčinou této proměny Fromm vidí v závisti muže vůči její moci, kterou muž může získat pouze umělým tvořením.⁸⁹

Pokud by sociální uspořádání bylo skutečně tak rozdílné, jak tvrdí Fromm s Bachofenem, pak bychom mohli říci, že vytváření charakteru skutečně záleží na kulturním uspořádání. Každé společenské uspořádání totiž vytváří svůj

⁸⁶ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 51-57.

⁸⁷ FROMM, E., *Anatomie lidské destruktivity*, přel. B. Placák, Praha 2007, s. 162.

⁸⁸ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 48-50.

⁸⁹ Tamtéž, s. 51.

gender, který si každý jednatel osvojuje. Pokud by tedy společnost byla matriarchálního charakteru, charakterové rysy obou pohlaví by dostaly odlišné hodnoty, které by mohly celoplošně získat jiný důraz, než takový, který je v patriarchální společnosti.

Fromm byl přesvědčen o tom, že pokud vznikne převaha jedné sociální struktury, bude výsledkem vždy nerovnováha, která se projeví jak ve společnosti, tak i v samotných rodinách, které jsou společností determinovány. V matriarchální společnosti by podle Fromma patrně převažovala nadměrná mateřská shovívavost, soucit a přirozená rovnost. Naopak by zde chyběl patriarchální princip abstraktního myšlení, hierarchické struktury, či lidských zákonů a pravidel.⁹⁰

Fromm uzavírá svou analýzu matriarchálních a patriarchálních aspektů přesvědčením, že upřednostňovat jeden nebo druhý systém není správné. V každém z nich je vždy jeden z prvků upřednostňovaný a ten druhý potlačovaný.⁹¹ *„Cílem lidstva nesmí být jakýkoliv druh hierarchie, ať už matriarchát nebo patriarchát. Musíme dospět k situaci, ve které se obě pohlaví vztahují k sobě navzájem bez jakýchkoliv pokusů o dominanci. Pouze v takovém způsobu, který může rozvíjet jejich skutečné rozdíly, jejich skutečnou polaritu.“*⁹² Mělo by tedy dojít ke stavu, kdy se patriarchální i matriarchální princip spojí způsobem, že se oba tyto principy přestanou vzájemně převažovat. Díky tomu budou schopny spolupracovat na stejné úrovni, a tím se zabarví do zcela nového principu – do rovnováhy; výsledkem bude rozvoj jednotlivých polarit.⁹³

Patriarchální společnost má v sobě zakořeněné předsudky a ideologie. Jednou z nich je představa, že žena je emocionální a nedisciplinovaná. Nemá schopnost pro organizovanost, je ješitná, ale zato okouzující. Naopak muž je ten silnější a rozumovější, který dokáže řešit důležité situace bez emocí. Nicméně všechny

⁹⁰ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 89-90.

⁹¹ Tamtéž, s. 118-119.

⁹² Tamtéž, s. 119.

⁹³ Tamtéž, s. 90.

tyto a další vlastnosti nejsou položeny na objektivních důkazech, jelikož je můžeme přisoudit ženě, ale stejně tak i muži. Nemůžeme přece objektivně říci, že je muž silnější, když existuje mnoho žen, které jsou po psychické i fyzické stránce o dost silnějšími, než leckteří muži. Fromm vnímá, že všechny tyto domněnky vychází pouze z jediného důvodu, a to dokázat, že daná skupina má právo vládnout. Protože pokud tyto domněnky budeme prohlašovat tisíce let, je logickým důsledkem, že se stanou věrohodnými, ale hlavně přirozenými, pro obě pohlaví.⁹⁴ A pokud se stanou pro obě pohlaví věrohodnými, je logickým důsledkem, že se těmto vlastnostem sami přizpůsobíme.

Fromm byl přesvědčen o tom, že se již za jeho života patriarchální aspekty zmírňovaly. I přesto, že vnímal ve společnosti určité změny, které byly zapříčiněné neustálou emancipací žen, ve světě nebyl stále vytvořený systém, ve kterém by bylo pohlaví chápáno jako zcela rovnocenné. Hlavní důvod této nerovnováhy vidí Fromm v přetrvávajícím boji s druhým pohlavím, které se vleče celými dějinami. Je přesvědčen, že tento prastarý boj, který je zřetelný ve společenském uspořádání, bude pokračovat do té doby, než lidé pochopí svou roli na Zemi.⁹⁵

Zdá se, že lidé nechápou správný význam slova „rovnost“. Pojem „rovnost“ je totiž často chápáno jako totožnost - stejnost, kdy každý je jako všichni ostatní. Dle myšlenek Fromma je rovnost pravým opakem, a vyznačuje se tím, že každá osoba má svobodu pro vytváření své jedinečné individuality, a to i přesto, že je členem nějaké národnosti nebo pohlaví.⁹⁶ Fromm doslova tvrdí, že: „*Rovnost neznamena opak rozdílnosti, ale možnost se plnohodnotně realizovat.*“⁹⁷ Protože ve chvíli, kdy by rovnost byla doslova chápána jako opak rozdílnosti, musela by se posílit jiná složka, aby se naše kultura mohla rozvíjet. Bez cenných složek, které jsou produkovány lidskou individualitou, by totiž nebylo možné obohacovat kulturu. Lidé by se totiž přestali vzájemně inspirovat, a tak by

⁹⁴ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 119-120.

⁹⁵ Tamtéž, s. 119.

⁹⁶ Tamtéž, s. 121-122.

⁹⁷ Tamtéž, s. 122.

došlo k regresi, tedy k návratu matriarchálního uspořádání, což je Frommem vnímáno jako krok zpět.⁹⁸ Proto hledá řešení, které by nás dostalo někam dál, ke skutečné rovnosti, kde bychom mohli nalézt i náš přirozený charakter, který by nebyl ovlivňovaný strukturou společnosti. Řešení problému vidí Fromm ve vypracování konceptu polarity, a to ve vztahu k oběma pohlavím. Každý jedinec svého pohlaví se narodí s určitou polaritou, kterou je důležité udržovat v řádu pohybu úspěšného dynamismu, tedy produktivní síly. Přičemž tato produktivní síla vzniká právě tehdy, pokud je udržovaná polarita daného člověka. Protože mnohdy se ženy snaží být muži a naopak. Ve skutečnosti tohle nevede nikam jinam, než k neustálým bojům mezi pohlavím a pocitům méněcennosti nebo nadřazenosti.⁹⁹

⁹⁸ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 122.

⁹⁹ Tamtéž, s. 122-123.

3 POHLAVÍ A CHARAKTER

V předchozí kapitole jsme si představily formy společenských struktur a zjišťovali jsme, zda mohou mít vliv na formování charakteru. Nyní se pokusíme Frommovo hledisko opět o kousek zúžit. Zaměříme se na rozdílnost charakteru pohlaví, přičemž nás bude zajímat hlavní faktor, který udává směr v rozdílnosti ženského a mužského charakteru. Budeme tedy řešit otázky typu: Jak zpracoval Fromm rozdílnost u muže a u ženy? Vnímá rozdíl mezi ženou a mužem jako rozdíl biologický, nebo kulturní? Co je tím hlavním faktorem, který určuje pohlavní rozdílnost?

V minulosti vznikly dva hlavní proudy myšlení, které řešily otázku, co má vliv na formování charakteru u muže a u ženy. Tato problematika, která byla v historii spjatá s první vlnou feminismu, se začala zprvu rozvíjet hlavně mezi politiky a filozofy osvícenství. Vzápětí však byla řešena i mezi mysliteli romantismu na začátku devatenáctého století.

3.1 KULTURNÍ ROZDÍLNOST

První proud myšlení můžeme najít v období osvícenství. Mnozí osvícenci se přiklonili k postoji, že rozdílnost pohlaví není vrozená, ale je daná kulturními faktory. Tato rozdílnost byla podmíněná především rozdílností vzdělávání žen a mužů.¹⁰⁰ Nejslavnější ženou, která se zabývala touto problematikou, v osvícenském období byla Mary Wollstonecraftová. Tato spisovatelka kritizovala ve své knize *Obhajoba ženských práv* Rousseauovy názory, které zavazovaly ženu k domácnosti, oddanosti ke svému muži a nerovnému vzdělávání.¹⁰¹ Wollstonecraftová byla přesvědčená, že právě rovné vzdělávání pomůže ženám dosáhnout stejných kvalit, jako má muž, učiní ji rozumnější, nezávislejší a především získají pocit vlastní sebeúcty.¹⁰² Osvícenci, v první

¹⁰⁰ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 93-94.

¹⁰¹ ABRAMSOVÁ, L., *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*, přel. E. Lajkepová, Brno 2005, s. 36-38.

¹⁰² Tamtéž, s. 58-59.

řadě francouzští, se snažili obě pohlaví v rámci možností zrovnoprávnit ve společenských, ale i politických kruzích. Jejich hlavním argumentem byla myšlenka, že duše je bezpohlavní.¹⁰³

Dnes již není pochyb, že sociální faktory ovlivňují charakter. Pro sociální formování pohlaví, se ve společensko-vědných disciplínách začal využívat pojem gender. „*Termínem gender označujeme kulturní a sociální stereotypy a očekávání, které se pojí k jednotlivým pohlavím.*“¹⁰⁴ Stereotypy jsou chápány jako zvyk nebo určitý popis toho, jak se má člověk daného pohlaví „normálně“ chovat a jak má člověk v dané společnosti „vypadat“. Nejedná se tedy o rozdíly biologické, ale kulturně vytvořené. Tyto stereotypy nalézáme nejenom v chování, ale ve všech lidských aspektech života. Příkladem mohou být charakterové vlastnosti, které se očekávají od každého pohlaví; kromě toho se s genderovými aspekty můžeme setkat u oblékání, upravování zevnějšků, a dokonce i v sexuálním soužití.¹⁰⁵

Důležitým faktem je, že gender jako takový není pevně daný. Lze měnit jeho obsah dle společenského usouzení. Proto není na celém světě stejný, naopak – mnohdy se velmi liší.¹⁰⁶ Příkladem může být antropoložka Margaret Meadová, která ve své studii *Pohlaví a temperament ve třech primitivních společnostech* dokázala, že genderové stereotypy mohou být v jednotlivých kulturách odlišné. Tuto studii provedla u tří kmenů na Nové Guineji. Zajímavým zjištěním je, že třetí kmen – Čambulové – žije v sociálních konstruktech, které jsou skoro opačné od těch v Západní kultuře ve třicátých letech devatenáctého století. Muži zde prokazují velkou starostlivost o druhé, zájem o umění a jsou velmi upovídaní. Naopak ženy zde představují asertivní a praktické bytosti, které většinou zastanou mnohem těžší práci než muži. Ženy pracují na polích a starají se o zemědělství, dokonce si holí hlavu a nijak se nezkrášlují. Muži se

¹⁰³ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 94.

¹⁰⁴ FAFEJTA, M., *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*, Věrovany 2004, s. 30.

¹⁰⁵ RENZETTI, C. M. – CURRAN, D. J., *Ženy, muži a společnost*, přel. L. Gjurič, Praha 2003, s. 20-21.

¹⁰⁶ FAFEJTA, M., *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*, Věrovany 2004, s. 30-31.

naopak zkrášlují různými ornamenty a učí se tančit.¹⁰⁷ Díky této studii Meadová dokázala, že sociální role jsou skutečně závislé na dané kultuře. Stejně tak lze i z historického hlediska zjistit, že se genderová norma změnila. Ať už se jednalo o proměny rovnocenného vzdělávání nebo možnosti pracovního zařazení. Avšak je důležité podotknout, že ačkoliv některé studie ukázaly na rozdílnost feminity a maskulinity mezi kulturami, nikdy se nepotvrdilo, že by existovala kultura, která by uznávala dokonale opačné kulturní vzorce. Tedy, že by průměrná maskulinní sociální role byla v jiné kultuře připisována ženám a naopak.¹⁰⁸

Z tohoto plyne, že typů genderu může být nepřeborné množství. Jenže jedinec vyrůstá pouze v jednom druhu genderu – v tom svém. V tomto genderu se od narození plně socializuje a identifikuje.¹⁰⁹ Osvojování si genderu vzniká od narození, kdy rodiče zjistí pohlaví dítěte. Od této chvíle se chování a oslovování přizpůsobuje již danému pohlaví. Příkladem může být oblékání holčiček do růžové a chlapečků do modré. Chlapcům se kupují jiné hračky než holčičkám a stejně tak jsou vedeni k jiným aktivitám. Kromě toho i vytvořený jazykový konstrukt dítě ještě více utvrdí v sociální roli, protože se identifikuje s tím, kdo je „on“ a kdo je „ona“.¹¹⁰ Tento proces vzniká především tím, že si nejsme v běžném životě schopni, uvědomit rozdíl mezi genderem a pohlavím. A tudíž pohlaví automaticky přisuzujeme určitou roli. Dítě se od narození řadí do mužského nebo ženského genderu, a tak není schopné si vytvořit nadhled.¹¹¹ Je ale důležité si uvědomit, že vztah mezi genderem a pohlavím není ve skutečnosti přirozený.¹¹²

¹⁰⁷ OAKLEYOVÁ, A., *Pohlaví, gender a společnost*, přel. M. Poláčková – M. Poláček, Praha 2000, s. 49-51.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 51.

¹⁰⁹ FAFEJTA, M., *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*, Věrovany 2004, s. 31.

¹¹⁰ OAKLEYOVÁ, A., *Pohlaví, gender a společnost*, přel. M. Poláčková – M. Poláček, Praha 2000, s. 131-133.

¹¹¹ FAFEJTA, M., *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*, Věrovany 2004, s. 30.

¹¹² OAKLEYOVÁ, A., *Pohlaví, gender a společnost*, přel. M. Poláčková – M. Poláček, Praha 2000, s. 141.

3.2 VROZENÁ ROZDÍLNOST

Na začátku devatenáctého století přišli filozofové romantismu s odlišným postojem. Tento postoj tvrdil, že základní vrozenou rozdílností mezi pohlavím je rozdílnost biologická a psychologická.¹¹³ Hlavní příčinou takovéto změny v chápání pohlaví přinesly objevy v oblasti anatomie a biologie. Hlubší porozumění fyziologických procesů u jednotlivých pohlaví bylo základem pro legitimizaci mužských a ženských rolí.¹¹⁴ „Ženské anatomické rozdíly byly označovány za přirozené: jejich jemnější nervy je činily citlivějšími než byli muži, jejich menší postavy je dělaly dětštějšími, jejich reprodukční cyklus je činil náchylnějšími k psychické labilitě, (...)“.¹¹⁵ Lékaři dokonce začali věřit i tomu, že existuje spojitost mezi ženskou myslí a ženskými genitáliemi. Byli totiž přesvědčeni, že ženská emancipace má za následek nemoci reprodukčního systému. Právě vzdělávání a veřejná aktivita měly údajně vést k atrofii ženských orgánů. Později dokonce vznikla i gynekologická chirurgie, která měla pomocí odstraňování ženských orgánů léčit masturbaci, hysterii, apod.¹¹⁶ Tito myslitelé zastávali názor, že rozdílnost charakteru pohlaví by byla zjevná v jakékoliv kultuře. Přestože ženám bylo v romantismu připisováno mnoho obdivuhodných kvalit, vzniklo přesvědčení, že její biologické danosti - například schopnost reprodukce - jí neumožňují účastnit se společenského a politického života na stejné úrovni jako muži.¹¹⁷ V devatenáctém století vznikla dokonce hypotéza, že jsou ženy méně inteligentní, protože mají menší mozek. Samozřejmě postupem času byla tato domněnka odmítnutá. Díky tomuto příkladu si však můžeme uvědomit, jaký důraz byl kladen na biologickou přirozenost pohlaví.¹¹⁸

¹¹³ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 94.

¹¹⁴ ABRAMSOVÁ, L., *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*, přel. E. Lajkepová, Brno 2005, s. 45.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 28.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 31.

¹¹⁷ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 93-94.

¹¹⁸ RENZETTI, C. M. – CURRAN, D. J., *Ženy, muži a společnost*, přel. L. Gjuríč, Praha 2003, s. 75.

Tato problematika v rozdílnosti pohlaví se rozvíjela i po devatenáctém století. Sigmund Freud se stal jedním z předních představitelů postoje romantismu. To, co bylo formulováno na teoretické rovině, Freud dokázal pomocí psychoanalýzy. Byl přesvědčen, že anatomická rozdílnost je příčinou charakterové rozdílnosti a anatomie je osudem ženy. Toto tvrzení se stalo základním kamenem i pro ortodoxní psychoanalytiku.¹¹⁹ Zajímavostí je, že Freud nechtěl svou teorii vnímat jako biologicky determinovanou. „Freud uvádí, že se mu jedná o specifickou koncepci „duše“. Rozhodujícím přitom je, že „psychické“ – jak to sám označil – má být exponováno jako samostatná oblast, která v jistém smyslu sídlí mezi tělem na jedné straně a vědomím na druhé straně. V rámci tohoto dvojího rozlišení Freud v první řadě zdůrazňuje, že psychoanalýza „se nesmí vázat žádným jí cizím předpokladem anatomické, chemické nebo fyziologické povahy“.¹²⁰

Jak se nyní přesvědčíme, Freud svým způsobem ovlivnil i Fromma, jenž s ním polemizoval v mnoha ohledech. Nás však bude zajímat, jaký dopad měl Freud na Fromma z hlediska formování charakteru u jednotlivého pohlaví. Z tohoto důvodu se zaměříme pouze na otázku, zda Fromm přikládal důraz i na biologický determinismus, nebo se izoloval pouze na genderové a socioekonomické faktory.

3.3 FORMOVÁNÍ CHARAKTERU Z POHLEDU PSYCHOANALÝZY

Ačkoliv Fromm kladl důraz na formování charakteru skrze sociální podmínky, nelze jeho koncept omezit pouze tímto směrem. Naopak, Fromm kladl určitou důležitost i na biologický determinismus, ba dokonce reinterpretoval některé myšlenky Freuda. Než se podíváme na jeho interpretaci, je důležité podotknout, že jsme se omezili pouze na proces sexuálního styku mezi heterosexuálním pohlavím, díky kterému je možné zjistit určité charakterové rozdíly u pohlaví.

¹¹⁹ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 95.

¹²⁰ NAGL-DOCEKAL, H., *Feministická filozofie: Výsledky, problémy, perspektivy*, přel. H. Havelková, Praha 2007, s. 111-112.

Fromm tvrdí, že sexuální instinkt, který je základem pro veškeré sexuální chování, je zakořeněný v chemii našeho těla. Ze sexuálního instinktu tedy vychází naše sexuální chování. Ovšem sexuální chování je současně ještě ovlivněné naší vrozenou složkou osobnosti, což je například temperament. Proto lze na základě sexuálního chování velmi dobře získávat informace o samotném charakteru. Je to dáno tím, že sexuální aktivita je aktivitou intimní a tudíž nelze tolik modelovat a přizpůsobovat jako jiné aktivity. Kromě toho silná sexuální touha není tak lehce kontrolovatelná.¹²¹ Rozdílnost v charakteru pohlaví, může pramenit z podstaty sexuálního styku, přičemž tyto charakterové odlišnosti v sexuálním styku se zabarvují v rozdílech, které pramení ze sociálních rolí.¹²²

Proto, abychom pochopili, v čem pramení základ rozdílnosti, je zapotřebí si představit základní podmínku pro možnost soulože. Tím nejdůležitějším se stává mužská erekce. Mužská erekce totiž musí vydržet do chvíle, než dojde k vyvrcholení muže a uspokojení ženy. Proto jeho hlavním úkolem je nejen mít erekci, ale rovněž ji udržet na dobu potřeby. Pro muže nemusí být orgasmus spojený s touhou a uspokojením. A to z toho důvodu, že dokáže vyvrcholit i proti své vůli, a dokonce i touze. Z toho plyne, že se žena nemusí snažit proto, aby uspokojila muže. Samozřejmě její vzrušení a ochota nejenom usnadní přístup muže do ženina klínu, ale taktéž ho povzbudí a potěší. Její ochota a snaha ale nejsou podmínkou pro pohlavní styk.¹²³ Tím se dostáváme k podstatě – zatímco muž musí být schopen něco dokázat, aby ženu uspokojil, žena může zůstat zcela pasivní.¹²⁴

Tato biologická determinace má jisté následky, které jsou odlišné u každého pohlaví. U mužů vzniká úzkost, která se projevuje snahou dokázat, že jsem schopný – například schopný uspokojit ženu, apod. Ovšem to také vede ke strachu ze selhání. Fromm tvrdí, že se muž cítí v podstatě neustále zkoušen ze

¹²¹ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 139.

¹²² Tamtéž, s. 98.

¹²³ Tamtéž, s. 98-99.

¹²⁴ Tamtéž, s. 99.

své schopnosti, a je tedy pod neustálým tlakem. U žen se úzkost projevuje jiným způsobem. Základním strachem u nich je vědomí závislosti na někom jiném. Kromě toho ovšem vzniká i strach z neschopnosti kontrolovat celý proces soulože, a tím pádem i nemožnost zcela ovlivnit průběh, který by vedl k jejímu uspokojení. Současně může vzniknout u ženy frustrující úzkost z možnosti, že by zůstala sama, a tím pádem nebyla dovedena k pohlavnímu uspokojení.¹²⁵ „Není divu, že se obavy mužů a žen vztahují na různé oblasti – u mužů se to týká jejich ega, jejich prestiže, jejich hodnoty z pohledu žen; u žen se to týká jejich sexuální rozkoše a uspokojení.“¹²⁶

Nyní se podívejme na rozdílné formování charakterových rysů u jednotlivých pohlaví, které je ovlivněno přirozeností v sexuální aktivitě.

3.3.1 MUŽSKÝ CHARAKTER

Dle Fromma, má mužská úzkost ze selhání za následek ovlivnění obecných charakterových rysů. Tím, že pociťuje tuto úzkost, je tlačěn neustálým popudem, který ho do jisté míry chrání od prožití strachu ze selhání. Tento popud je jeho prestiží, ale současně je poháněn ještě větší touhou po prestiži. K jeho dosažení využívá i jiných oblastí, jako je například jeho inteligence nebo fyzická síla. Pro muže je díky tomu velmi důležitý pocit konkurenceschopnosti a schopnost dokázat všem, že je lepší než ti druzí. Proto se neustále honí za úspěchem, a to v jakékoliv oblasti. Příkladem může být schopnost zbavit se nepřátel, obstarat obživu, vydělávat víc peněz než druzí, nebo se stát tím nejlepším milencem.¹²⁷

Mužská touha po prestiži vytváří obecnou vlastnost, jež se nazývá ješitnost. Tato přirozená vlastnost se projevuje potřebou chlubit se svými úspěchy a výkony a kromě toho souvisí se schopností všem dokázat své přednosti a být

¹²⁵ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 99.

¹²⁶ Tamtéž, s. 100.

¹²⁷ Tamtéž, s. 103.

schopen se prosadit. To má však současně za následek, že muži chybí dostatek serióznosti vůči druhým.¹²⁸

Dalším aspektem touhy po prestiži je strach z výsměchu, což by se dalo chápat jako řečený strach ze selhání. Pro ženu je výsměch, který se dotýká jeho mužnosti a potence, jednou z nejsilnějších zbraní vůči muži. Tento výsměch může mít mnoho forem – od verbální až po fyzickou.¹²⁹ Jak říká Fromm, ze strachu z výsměchu ženy, se může stát i zbabělec hrdinou.¹³⁰ A právě příčinou tohoto strachu z výsměchu žen, a tím i jeho zranitelnosti, vzniká vůči ženám nenávist. Ta se projevuje obrannou funkcí, kdy se muž snaží ženě dominovat, vytvářet v ní pocity slabosti a méněcennosti. Protože vytvořením si moci nad ženou se může přestat strachovat z výsměchu. Z toho tedy vyplývá, že se mužská nenávist vůči ženám vyznačuje snahou po jejím podmanění, zatímco u žen je hlavní snahou podkopat jeho sebedůvěru výsměchem.¹³¹ Výsměch může být skutečně silným nástrojem, jak ovlivnit pohled dotyčné osoby na sebe samu. „*Výsměch v různých podobách může hrát důležitou roli ve vývoji, zejména při učení se sociálním pravidlům a rolím.*“¹³² Avšak výsměch ve spojení s touhou po prestiži a nenávistí k ženám je Frommův názor, který se neopírá o žádnou skutečnost. Proto se tento rys shledává spíše spekulativním, nežli obhajitelným. Výsměch je přece zranitelný obecně – stejně jak pro muže, tak i pro ženy.

3.3.2 ŽENSKÝ CHARAKTER

Nyní zaměříme pozornost na ženino utváření obecných charakterových rysů. Jak již bylo řečeno, žena pociťuje úzkost ze závislosti na partnerovi; ta

¹²⁸ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 104.

¹²⁹ Tamtéž, s. 104-108.

¹³⁰ Tamtéž, s. 104.

¹³¹ Tamtéž, s. 105-108.

¹³² FISCHER, S. – ŠKODA, J., *Sociální patologie: závažné sociální patologické jevy, příčiny prevence, možnosti řešení*, Praha 2014, s. 150.

pramení z jisté pasivity, která znemožňuje ovlivnění průběhu soulože, a v neposlední řadě vzniká obava ze samoty.¹³³

Třebaže se žena nemusí, na rozdíl od muže, tolik snažit a dokazovat své schopnosti při souloži, je na něm neustále závislá. Proto si nemůže být nikdy zcela jistá, zda se na partnera může vždy spolehnout. Fromm si všímá toho, že tento strach ze závislosti se přenesl i do jejího charakteru bez ohledu na její společenskou roli či postavení.¹³⁴ Zde si můžeme všimnout skutečnosti, že prvotně sexuální faktory se proměnily za ty sociální, ačkoliv jejich jádro vidí právě v oněch sexuálních.¹³⁵

Všechny ženiny úzkosti vedou ke strachu z nejistoty, tato nejistota má nicméně jiný charakter než u muže. Vyvolává sice taktéž ješitnost, ale v jiném slova smyslu. Tato ješitnost má podstatu v umění být přitažlivá a schopná přilákat muže k sobě. Ješitnost je pro ženu velmi důležitou vlastností, protože je na ní zcela závislá. Tedy pokud chce být mužem sexuálně uspokojená. Pro muže je totiž důležité, aby byl jeho potenciální sexuální objekt atraktivní, z druhé strany to takto ovšem platit nemusí. Muž si může svou atraktivitu získat i jinými způsoby, které nesouvisí s jeho přitažlivostí – inteligencí, bohatstvím, či jinými dovednostmi.¹³⁶

3.3.3 SIGMUND FREUD VS ERICH FROMM

Z Frommovy interpretace je zřejmé, že vycházel z Freudovy psychoanalýzy a jeho teorie libida. Freud svou psychoanalýzu osobnosti totiž postavil na studiu sexuality a jeho vývoje v rané fázi života; dokonce rozdělil vývoj osobnosti na pět základních dynamických stádií, které ovšem neprobíhají u pohlaví zcela stejně, ale jsou základem pro identifikaci každého z nás.¹³⁷ Zde si

¹³³ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 99.

¹³⁴ Je důležité zmínit, že tyto Frommovy myšlenky byly vydány v roce 1943, kdy pocit závislosti žen na mužích byl vnímán jinak, nežli v dnešní době plné emancipace.

¹³⁵ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 106.

¹³⁶ Tamtéž, s. 106-107.

¹³⁷ DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, přel. K. Balcar, Praha 2011, s. 20-26.

můžeme všimnout základního rozdílu Frommovi reinterpretace. Ačkoliv se Fromm taktéž zabývá sexualitou, rozhodně ji ale nevnímá jako základ pro identifikaci jedince. Naopak, jeho interpretace je směřovaná na vyspělé osoby, které již žijí pohlavním životem. Sexualitu zde vnímá spíše jako biologickou danost, díky které můžeme vnímat některé přirozené charakterové rysy, a tyto rysy vysvětlit pomocí sexuálního aktu.

Fromm poukazuje, že ješitnost existuje u obou pohlaví, avšak u každého je příčinou ješitnosti jiný důvod. Freud se stejně jako Fromm ješitností zabýval, podívejme se tedy na vnímání ženské ješitnosti u obou myslitelů. Freud příčinu ženské ješitnosti našel v závisti mužského penisu. Žena se stává ješitnou, co se týče jejího vzhledu, protože svůj půvab chápe jako jakési odškodnění za svůj nedostatek – absenci penisu.¹³⁸ Fromm oproti tomu vnímá ješitnost jako vlastnost, která ženám dopomáhá zvýšit šance pro jejich uspokojení. Žena si je vědoma, že musí být atraktivní, pokud chce být sexuálně uspokojena.¹³⁹ Freud i Fromm tedy ješitnost spojují s atraktivitou, oba za ní ale vidí jinou příčinu.

Další paralelu mezi Freudem a Frommem sledujeme v kladení důrazu na ženino přání získat mužský penis a její pocit závisti. Oba k této hypotéze přistupují opět s trochu jiným vysvětlením. Freud poukazuje, že děvče ve falické fázi¹⁴⁰ projde šokem ve chvíli, kdy zjistí, že chlapec má něco, co ona nemá. To v ženě vytvoří závist, posléze žárlivost a pocit méněcennosti. Žena touží po mužském penisu, aby se muži mohla vyrovnat.¹⁴¹ Fromm ženinu touhu spojuje s přáním po nezávislosti, ovšem netvrdí, že by se měla cítit méněcenná. Tvrdí, že právě strach ze závislosti na muži, může vést k touze stát se mužem. Hlavní podstatou této touhy je tudíž možnost zbavit se úzkostí, které žena pociťuje – tedy, přesněji řečeno, závislosti na muži a její omezenosti v procesu

¹³⁸ FREUD, S., *Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, In: Vybrané spisy I, přel. J. Pechar – E. Wiškovský, Praha 1991, s. 411.

¹³⁹ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 106-107.

¹⁴⁰ Jedná se o období, kdy se dítě seznamuje se svou sexualitou a pohlavními orgány. V tomto období propuká Oidipův komplex nebo Elektřin konflikt. (DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, přel. K. Balcar, Praha 2011, s. 26.)

¹⁴¹ FREUD, S., *Spisy z let 1925-1931*, přel. M. Kopal, Praha 2007, s. 24-25.

sexuálního uspokojení. Je důležité podotknout, že penis není jenom symbolem nezávislosti, ale také sadistické zbraně, díky které je možno ublížit oběma pohlavím. Proto je možné tuto ženinu touhu chápat jako překonání její závislosti a i získání určité kontroly nad muži, kteří by ji mohli ohrozit.¹⁴² Žena si zároveň může toto přání vytvořit až ve chvíli, kdy dosáhne prvního uspokojení při souloži s mužem. Tedy nikoliv v průběhu dětského vývoje, při samotném spatření penisu.¹⁴³

Lze soudit, že Frommův postoj má blíže spíše ke Karen Horneyové, která se touto problematikou také zabývala. Horneyová byla zdatnou kritičkou Freudových myšlenek, poněvadž se snažila popřít jeho patriarchální pohled na ženskou sexualitu. Tvrdila, že závist penisu je spíše druhotnou reakcí, než prvotním traumatem z jeho spatření, který je spojen s pocitem méněcennosti. Horneyová dává do souvislosti se závistí penisu fantazií, kterou si děvče vytvoří v průběhu oidipovského komplexu. Fantazie spočívá ve svedení a znásilnění otcem, který má mohutný penis, a tak dojde k násilnému zranění dívčího přirození. Právě tento důsledek má za následek touhu po mužském penisu.¹⁴⁴ „*Závist penisu je obranou proti vině za incestní tužbu samotnou a proti sadistické penetraci otce, které se původně dívka obává ve stejné míře, v jaké si ji přeje.*“¹⁴⁵ Ačkoliv Horneyová na rozdíl od Fromma dává do souvislosti otce s dívčinou fantazijní představou, tak ukazuje podobný důsledek závisti, tak jak ho ukazuje Fromm. Tvrdí, že závist penisu je především „*obranným gestem proti moci otce*“, respektive proti patriarchální moci, která je podepřená i kulturní strukturou. Závist penisu se tedy stává, stejně jako u Fromma, důsledkem touhy zajistit si svou autonomii a

¹⁴² FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 107.

¹⁴³ Tamtéž, s. 105.

¹⁴⁴ BARŠA, P., *Panství člověka a touha ženy: feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*, Praha 2002, s. 72-76.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 76.

nezávislost.¹⁴⁶ Avšak touha po nezávislosti, která je zastřena v závislosti penisu, je dosažena u Fromma a Horneyové odlišně.

Kromě teorie závislosti penisu Fromm také tvrdí, že i muž může toužit po ženském klíně, respektive po ženském pohlaví. Tuto touhu přisuzuje snaze zbavit se břemene, které je spojeno s neustálým tlakem něco dokazovat a nesehat.¹⁴⁷ Jak již bylo řečeno v minulé kapitole, Fromm vnímá touhu po ženském pohlaví také jako skrytou závislost po ženské přirozené schopnosti – schopnosti rodit.¹⁴⁸ K postoji Fromma přispěla pravděpodobně opět Karen Horneyová, která se zabývala i závislostí mateřské plodnosti. Stejně jako Fromm tvrdí, že muž se snaží tuto touhu kompenzovat v plození kulturním, ekonomickém a politickém. Dále dodává, že mateřství má hodnotu samo o sobě, a proto se může zdát jako znak biologické nadřazenosti pro muže, stejně jako penis pro ženy.¹⁴⁹ U Freuda se s touto možností nesetkáváme. Jeho postoj se stává tedy jednostranným, mužským.

Zásadní rozdíl mezi Frommem a Freudem se týká především vnímání pohlaví. Freudovy myšlenky jsou patriarchálního charakteru, protože podle jeho teorie je žena v dětském vývoji vnímána, jako „malý chlapec“, který musí nejdříve projít jistou fází proto, aby se z „chlapce“ stala skutečná dívka. Toto je důsledkem ve vnímání klitorisu jako nevyvinutého penisu.¹⁵⁰ Kromě toho ve svých spisech Freud popisuje, že žena nemůže dosáhnout takové kulturní a morální vyspělosti jako muž, protože, na rozdíl od muže, její Nadja není zcela oddělena od lidských pudů.¹⁵¹ Freudovské myšlenky se dají uchopit tedy tak, že muž je chápán jako dominanta lidského druhu, a žena je vnímána jako

¹⁴⁶ BARŠA, P., *Panství člověka a touha ženy: feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*, Praha 2002, s. 76.

¹⁴⁷ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 105.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 50-51.

¹⁴⁹ BARŠA, P., *Panství člověka a touha ženy: feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*, Praha 2002, s. 73.

¹⁵⁰ NAGL-DOCEKAL, H., *Feministická filozofie: Výsledky, problémy, perspektivy*, přel. H. Havelková, Praha 2007, s. 115-116.

¹⁵¹ FREUD, S., *Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, In: *Vybrané spisy I*, přel. J. Pechar – E. Wiškovský, Praha 1991, s. 409.

zmrzačený muž. Na rozdíl od Freuda se Fromm nesnaží vnímat pohlaví v hierarchickém charakteru, jak to může být vnímáno u Freuda.

3.4 SOCIÁLNÍ A BIOLOGICKÉ FAKTORY U FROMMA

Fromm tvrdí, že charakterové rozdíly, které vznikají na základě přirozenosti sexuálních rolí, nejsou striktně dané jednotlivým pohlavím. Jedná se o určité zbarvení charakteru průměrného muže nebo ženy. Ovšem je třeba vzít v potaz sociální rozdílnost v jednotlivých kulturách, které se přimíchávají do charakteru každého z nás.¹⁵² „Stává se, že kulturní vzory a sociální chování mohou vytvářet charakterové trendy, které běží paralelně s identickými tendencemi, zakořeněnými ve zcela rozdílných zdrojích, tak jako sexuální rozdíly.“¹⁵³ Proto se díky kulturním vzorům může stát, že jakákoliv jejich přirozená vlastnost, která patří z hlediska sexuálního faktoru ženám nebo mužům, bude transformovaná druhému pohlaví.¹⁵⁴

Příkladem může být touha po prestiži. Ta je výsledkem především Západní kultury, která je vystavěna na úspěchu a konkurenceschopnosti. Příčina tohoto tlaku je výsledkem moderního socioekonomického systému, jenž byl vytvořen. Pro Fromma je nicméně nepochybné, že i sexuální faktory dokáží ovlivnit konkurenceschopnost a touhu po prestiži. Nejsou ale tak silným zdrojem ve srovnání se sociálními faktory. Kulturní tlak žene muže stejným způsobem, ba dokonce více, než sexuální faktory. Díky těmto sociálním a ekonomickým podmínkám jsou i ženy vedeny stejným směrem jako muži. Dochází tedy k tomu, že ženy se přizpůsobují mužskému procesu života. Tudíž se sociální faktory stávají stejnými pro obě pohlaví.¹⁵⁵ Západní kultura vytváří charakterové rozdíly nezávisle na tom, zda jsou zakořeněné v ženství nebo mužství. Výsledkem se tedy stává, že oba existující faktory – sexuální a sociální – jsou smíchány do jednoho faktoru. A tak vzniká dojem, že charakterové

¹⁵² FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 111-112.

¹⁵³ Tamtéž, s. 112.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 112.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 103-104.

rozdíly jsou důsledkem pouze jednoho z těchto faktorů.¹⁵⁶ Můžeme tedy říci, že Fromm uznává existenci určité přirozené pohlavní odlišnosti v charakteru člověka, kterou lze získávat z lidské sexuality. Avšak poukazuje, že tyto přirozené charakterové vlastnosti mají menší důraz na formování charakteru jedince, než mají sociální vlivy.

Fromm dále poukazuje, že lidé obecně mají stejný základ – ať už se to týká tužeb nebo strachu. A vše, co je činí odlišnými, neznamená, že je vytváří rozdílnými. Odlišností chápe charakterové rozdíly, které jsou vytvářeny u pohlaví – příkladem může být pocit závislosti, či touha po prestiži, apod. Jedná se přitom pouze o celou škálu možného zabarvení charakteru, kdy převažuje vždy jeden z daných trendů myšlení.¹⁵⁷

Fromm dále podotýká, že ačkoliv u každého jedince může převažovat jeden ze dvou charakterových trendů (mužský nebo ženský), důležitým faktorem pro rozvoj těchto vlastností není jenom sociální prostředí, ale také individuální zkušenosti každého jednotlivce. A kromě toho vlastnosti, které ovlivňují pohlaví, nejsou ani pozitivní ani negativní. Poněvadž každá vlastnost má své silné a slabé stránky, a proto nelze odstranit jednu z nevyhovujících vlastností a doufat, že by se změnil celkový charakter člověka. To, jakým směrem se charakter vydá, záleží především na celkové charakterové struktuře a životních podmínkách.¹⁵⁸

Na závěr, Fromm dochází k tomu, že rozdíl mezi ženou a mužem neznáme. Všechny okolnosti, které byly zmíněny, jsou důvodem, proč tyto rozdíly nejsme schopni poznat. Člověk by měl sobě povolit žít naplno a spontánně jako lidská bytost a přestat se srovnávat se svou kulturně vytvořenou rolí. Jedině tak může vzniknout hluboká polarita obou pohlaví, která povede k rozvoji produktivní síly, a díky tomu bychom se mohli naučit skutečným rozdílům mezi ženou a

¹⁵⁶ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 112.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 112.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 113-114.

mužem.¹⁵⁹ Polaritou je zde myšlená skutečná protikladnost pohlaví, která může existovat pouze v případě, že oba protiklady budou existovat vzájemně vedle sebe.

¹⁵⁹ FROMM, E., *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*, přel. R. Funk, New York 1997, s. 131.

ZÁVĚR

Práce byla pojata jako sonda do charakterologie Ericha Fromma, která měla rozšířit obzor jeho myšlenek s ohledem na pohlaví.

Už v první kapitole jsme zjistili, že Fromm klade velký důraz na formování charakteru skrze sociální vlivy. Těmi je především rodina, socioekonomický systém a kultura, ve které jedinec vyrůstá. Ovšem všechny tyto vlivy, které vytváří charakter člověka, jsou v jedné sociální struktuře, a to především v patriarchální. Proto jsme se v druhé kapitole zabývali otázkou, zda existovala kulturní evoluce v podobě matriarchátu, a zda by měla odlišný vliv na formování charakteru. Dále jsme dospěli k myšlence, že sám Fromm hledal matriarchální aspekty v náboženských textech, kterými podpořil hypotézu matriarchátu Johanna Bachofena. Kromě toho bylo zjištěno, že určitá změna charakteru by vznikla, pokud bychom změnili společenskou strukturu. Hledali jsme i názor Fromma na matriarchální a patriarchální společnost. Fromm dospěl ke stanovisku, že bychom měli vytvořit zcela novou sociální strukturu, která bude charakteristická svou rovností. Protože pouze tam, kde není hierarchie, nemůže vzniknout potlačení jedné nebo druhé strany. Autor v tomto východisku vidí i možnost plného rozvinutí lidských možností a produktivního charakteru.

Práci jsme uzavřeli zúžením na samotné pohlaví a jejich rozdílnost. Jak si bylo možné všimnout, tak Fromm navazoval na Freudovu psychoanalýzu, kterou ovšem poupravil k obrazu svému, kdy charakterovou odlišnost hledal v základu sexuálního styku mezi mužem a ženou. Závěrem tedy můžeme říci, že uznává existenci vrozených charakterových odlišností z hlediska biologického determinismu, i přesto že je nepřipisuje striktně jednotlivému pohlaví. Fromm vnímá existenci charakterových vlastností skrze biologii, avšak zdůrazňuje, že hlavní faktor, který směřuje charakter, je především ten sociální, nikoliv biologický. A vzhledem k tomu, že charakter je formován silněji sociálními a

kulturními faktory, nemůžeme poznat skutečnost přirozených charakterových odlišností u mužů a žen.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ABRAMSOVÁ, L. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*. [přel. Lajkepová, E.]. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 367 str. ISBN 80-7325-060-8.

BARŠA, P. *Panství člověka a touha ženy: feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*. 1. vyd. Praha: Sociologické Nakladatelství, 2002. 323 str. ISBN 80-86429-06-7.

Bible: český studijní překlad. [přel. Krchňák, M.]. 1. vyd. Praha: Nakladatelství KMS, 2009. 1562 str. ISBN 978-80-86449-61-6.

BLECHA, I. a spol. *Filozofický slovník*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství FIN, 1995. 479 str. ISBN 80-7182-014-8.

BUDIL, I. *Za obzor západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Triton, 2007. 809 str. ISBN 978-80-7254-998-6.

DRAPELA, V. J. *Přehled teorií osobnosti*. [přel. Balcar, K.]. 6. vyd. Praha: Nakladatelství Portál, s. r. o., 2011. 176 str. ISBN 978-80-262-0040-6.

FAFEJTA, M. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. 1. vyd. Věrovany: Nakladatelství Jan Piszkiwicz, 2004. 159 str. ISBN 80-86768-06-6.

FISCHER, S. – ŠKODA, J. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Grada, 2014. 231 str. ISBN 978-80-247-5046-0.

FREUD, S. *Spisy z let 1925 – 1931*. [přel. Kopal, M.]. 1. vyd. Praha: Psychoanalytické nakladatelství Jiří Kocourek, 2007. 462 str. ISBN 80-86123-23-5.

FREUD, S. *Vybrané spisy I: 1. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy, 2. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*. [přel. Pechar, J. – Wiškovský, E.]. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Avicenum, 1991. 464 str. ISBN 80-201-0225-6.

FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity*. [přel. Placák, B.]. 1. vyd. Praha: Nakladatelství AURORA, 2007. 514 str. ISBN 978-80-7299-089-4.

FROMM, E. *Cesty z nemocné společnosti*. [přel. Hubková, J.]. 1. vyd. Praha: Nakladatelství EarthSave, 2009. 342 str. ISBN 978-80-86916-10-1.

FROMM, E. *Člověk a psychoanalýza*. [přel. Petřinová, I. – Hubscherová, M.]. 2. vyd. Praha: Nakladatelství AURORA, 1997. 200 str. ISBN 80-85974-18-5.

FROMM, E. *Love, Sexuality, and Matriarchy: About Gender*. [přel. Funk, R.]. 1. vyd. New York: Fromm International Publishing Corporation, 1997. 220 str. ISBN 0-88064-186-X.

FROMM, E. *Mít, nebo být?*. [přel. Lusk, J.]. 1. vyd. Praha: Nakladatelství AURORA, 2001. 242 str. ISBN 80-7299-036-5.

FROMM, E. *Umění milovat*. [přel. Vinař, J.]. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, 1997. 125 str. ISBN 80-85637-26-X.

FUNK, R. *Erich Fromm*. [přel. Žihlová, V.]. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994. 139 str. ISBN 80-7106-086-0.

MORUS, R. L. *Světové dějiny sexuality*. [přel. Stach, J.]. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1992. 304 str. ISBN 80-206-0071-X.

Mýty staré Mezopotámie: sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách. [přel. Blahoslav, H. a kolektiv.]. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Odeon, 1997. 371 str.

NAGL-DOCEKAL, H. *Feministická filozofie: Výsledky, problémy, perspektivy*. [přel. Havelková, H.]. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. 316 str. ISBN 978-80-86429-68-7.

OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. [přel. Poláčková, M. – Poláček, M.]. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Portál, s. r. o., 2000. 171 str. ISBN 80-7178-403-6.

RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. *Ženy, muži a společnost*. [přel. Gjurič, L. a spol.]. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003. 642 str. ISBN 80-246-0525-2.

RESUMÉ

This bachelor's thesis deals with Fromm's perspective to the dilemma of formalization of character in accordance to genders and its differences. This thesis is conceived from general Fromm's description of man's character to detailed description of the social organization and genders perspective. In the first part we focus on general concept of character with emphasis to social character, because it is variable and from Fromm's view is fundamental for its formulation. In the second chapter we mainly addict ourself to social structures and their distinct effects which would arised during the formalization of character. In the last chapter we pay attantion to individual gender. We are looking for the principal element, which affects character of man and woman from Fromm's perspective.